

Welkom

Welkom in Heteren, waar de gemeente Overbetuwe in samenwerking met de dorpsraad Heteren een mooie wandelroute heeft gerealiseerd, door en rondom het dorp.

Rondje Heteren 6,2 kilometer

Rondje Roode Toren 5,5 kilometer

Het beginpunt van de route is Grand Café De Bongerd, aan de Flessestraat in Heteren. De route is bewegwijzerd en wordt op de wandelkaart hiernaast aangegeven. Onderweg zijn er enkele informatieborden over natuur, cultuurhistorie en het landschap te vinden.

U wandelt deels over natuurlijke paden. Wij raden u aan hier rekening mee te houden en waterdicht schoeisel te dragen. Voor rolstoelgebruikers is de route helaas niet begaanbaar. Honden zijn alleen aangelijnd toegestaan.

Wij wensen u een prettige wandeling.

Historisch dijkdorp

Heteren is een dorp gelegen in het mooie landschap van de Nederrijn. Sinds de tijd van de Bataven en de Romeinen is dit gebied bewoond. Tijdens de wandeling komt u langs oude kerken en boerderijen die hier in de loop van de eeuwen gebouwd zijn. Voor de mensen die hier leefden was de rivier ontzettend belangrijk. De sporen van het water en de manieren waarop mensen hiermee omgingen zijn in het landschap en aan de gebouwen nog goed te zien.

Algemene informatie

- Bij het startpunt bij Grand Café De Bongerd is parkeergelegenheid en kunt u iets drinken of eten.

Rondje Heteren

Beginpunt route: Grand Café De Bongerd. Steek bij het zebrapad de Flessestraat over. Ga voor de school rechts en links de Zwaluwstraat in. Volg de bocht naar rechts en ga dan aan het eind links.

Vogelbuurt

In de Vogelbuurt, waar u nu doorheen loopt en de eerste delen van de Bloemenbuurt staan wederopbouwoningen. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze wijk aangelegd voor arbeiders van de steenfabriek. De huizen hebben grote achtertuinen, die bedoeld waren voor de arbeiders om als moestuin te gebruiken.

Wederopbouwoningen in de Vogelbuurt

Aan het eind van de Nachtegaalstraat rechts, dan links langs de Achterstraat en onder het viaduct door. Aan de linkerkant ziet u iets verderop een klein onverhard pad langs een slootje. Volg dit tot aan de dijk. Bij slecht weer kunt u het fietspad volgen, ga dan voor de brug de trap af.

Italiaanse laanpopulieren

Italiaanse populieren

Een opvallend element in het landschap is het rijtje Italiaanse populieren rechts van u. Deze karakteristieke zuilvormige bomen staan in rijen in het veld. De bomen dienden in de vorige eeuw als windbrekers rondom boomgaarden en boerenerven. Het verhaal gaat dat de naam populier van de Romeinen komt. In het Latijn heet de boom *Populus*, wat ook volk betekent. De Romeinen dachten in de wind die door de blaadjes van deze boom waait namelijk het geroezemoes van het volk te horen. Bij dieren is de populier erg populair. Er zijn tientallen insectensoorten die alleen op deze boom voorkomen, en vogels zoals de wielewaal maken er graag hun nest.

Wiel binnen de dijk

Boven aan de Rijndijk gekomen ziet u aan de rechterkant de restanten van een wiel, ook wel kolk genoemd. Bij een dijkdoorbraak kwam hier het water met zoveel kracht binnenstromen, dat het een heel stuk aarde heeft weggeslagen. Hierdoor is een waterplas ontstaan, het wiel, waar de dijk nadien omheen is gebouwd. Deze herinneringen aan de kracht van de rivier zijn kenmerkend voor het rivierenlandschap. Op het informatiebord is meer te lezen over het wiel.

Het ontstaan van een wiel (1: Dijk, 2: Wiel, 3: Overslaggrond)

Het tweede wereld oorlog monument

Monument Tweede Wereldoorlog

Elk jaar wordt er op deze plek de 101e Airborne Divisie herdacht die tijdens de Tweede Wereldoorlog hier in de Betuwe hebben gevochten. Zij hebben hier, nadat de Slag om Arnhem was verloren, van begin oktober tot eind november 1944 gevochten. De televisieserie *Band of Brothers* van HBO heeft de vijfde aflevering gewijd aan de gevechten van deze troepen in de Betuwe. Het embleem bestaat uit een zwart schild met daarop een adelaar. Deze adelaar, Old Abe, was de mascotte van een Noordelijke brigade tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog. In het marslied van de divisie komt de adelaar ook terug:

*Go you Screaming Eagles
Drop through the sky.
Never let your strength and courage fail,
and as you hit, keep going
with that Bastogne spirit,
which has carried freedom's grail.
Come on, let's go, you Screaming Eagles
Fight for the right to be called a son
of the one-o-one!
So here we go.
You know, the Eagles are diving from the sun.
Look out for the mightiest men of Geronimo!*

Ga op de dijk linksaf onder de brug door.

Het veerhuis met aan de rechterkant de veerstoep

Veerstoep

Hier is aan de oever van de Nederrijn een deel van de oorspronkelijke veerstoep van Heteren te zien. Vroeger vertrok vanaf hier het Heelsumse veer, dat de bewoners van Heteren in verbinding bracht met Heelsum aan de overzijde. Het prachtige oude veerhuis is gebouwd in 1912 en is in particulier bezit. Tegenwoordig is de veerstoep vooral populair bij Sinterklaas, die hier elk jaar aan wal komt. Als u zelf graag met het veer naar de overkant wilt, kunt u het Renkumse veer nemen. Tussen eind april en eind september brengt dit veer fietsers en voetgangers naar de overkant. Het opstappunt kunt u ten westen van Heteren vinden.

Renkumse Veer

Neem dan de eerste weg links naar beneden. Dit is de Dorpsstraat. Volg de Dorpsstraat tot aan de grote kruising met de Flessestraat.

Heteren in 1871

Een slaperdijk is een dijk die het water niet direct tegenhoudt en als reservedijk dient.

Dijkdorp Heteren

Het oudste deel van Heteren, de Dorpsstraat, volgt de loop van de dijk. Dorpen die deze vorm hebben worden ook wel dijkdorpen genoemd. De oorspronkelijke bewoners gingen naast de rivier wonen omdat hier een oeverwal lag. Deze hoger gelegen grond was door de rivier opgeworpen en bood bescherming tegen het water. In de loop van de Middeleeuwen werd de verdediging tegen het water versterkt met dijken.

In de 19e eeuw werd een nieuwe dijk aangelegd, waardoor de oude dijk ging functioneren als slaperdijk. De bewoners van Heteren vonden dit plan zo belangrijk dat ze de kosten voor het grootste deel uit eigen zak betaalden. In dit deel van het dorp staan enkele prachtige oude panden, op de route staat een bord met meer informatie hierover.

Ga hier rechts de dijk op. Ga bovenaan de dijk links.

De Peperbus en de nieuwe kerk

De Peperbus

De eenzame kerktoren van Heteren staat lokaal bekend als de Peperbus. De muren van de toren zijn maar liefst 140 centimeter dik en werden al aan het eind van de 14e eeuw gebouwd. Oorspronkelijk stond er ook nog een kerk aan de toren, maar deze stortte in 1834 in. Aan de oostkant is nog steeds de dichtgemetselde deur te zien, waar vroeger de kerk was aangebouwd. In de jaren twintig van de 20e eeuw werd er in de toren een cel gebouwd. Voor die tijd moesten mensen die in Heteren waren gearresteerd, te voet tien kilometer naar Elst worden gebracht om daar te worden opgesloten. Via de begraafplaats kunt u de Peperbus van dichtbij bekijken.

Nederlands Hervormde Kerk

Nadat de oude kerk was ingestort werd in 1837 een nieuwe kerk gebouwd, de vierde kerk van Heteren. De eerste steen werd op 17 augustus van dat jaar gelegd door Frans Godert baron van Lynden van Hemmen, een lokale landeigenaar. Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep deze kerk zware schade op, die in 1946 werd hersteld. De kerkklok werd door de Duitsers meegenomen en waarschijnlijk omgesmolten tot munitie.

Voor het laatste pand aan uw rechterkant (nr.43) gaat u linksaf over een klein paadje tussen de huizen door. Ga bij de eerste doorlopende weg rechts de O.L. Vrouwestraat op. Vergeet niet even langs de kerk te lopen.

Katholieke kerk en school

De katholieke kerk Maria Onbevlekt Ontvangen werd in 1930 gebouwd. Voor de bouw van de kerk werden door Van Wijck's Waalsteenfabrieken toen 450.000 stenen cadeau gedaan. De ondernemersfamilie Van Wijck speelde een belangrijke rol in

het kerkbestuur en had ook al bijgedragen aan de bouw van de vorige katholieke kerk van Heteren. Aan de achterkant van de kerk is nog steeds de schietschade te zien die tijdens de Tweede Wereldoorlog werd veroorzaakt. Vlakbij de kerk staat de Onze Lieve Vrouweschool, waar tot 1972 les werd gegeven aan de katholieke jeugd van Heteren. Nadat de school verhuisde werd het pand een tijd gebruikt door jongerensoos Barrakoeda. Tegenwoordig zijn het woonhuizen.

Volg de O.L. Vrouwestraat verder en neem de eerste straat links. Ga na het speeltuintje aan de rechterkant het paadje door en dan weer rechts.

Een T-boerderij is een typisch Betuws boerderijtype. Het woongedeelte en de schuur zijn zo aan elkaar gebouwd dat ze van boven op een hoofdletter T lijken.

Boeren bij hoog water

Het gebouw met het bouwjaar 1815 in de gevelsteen is een vloodschuur. Dit soort schuren werd gebouwd op een kunstmatig verhoogd stuk grond. Bij hoog water konden hier het vee en de mensen in veiligheid worden gebracht. De verhoging wordt ook wel een woerd genoemd en is kenmerkend voor het rivierenlandschap. Sinds 2002 doet de gerenoveerde schuur dienst als kerk voor de protestantse Vloodschuurgemeente. Verderop in de straat staat een monumentale T-boerderij, de Steeg. Deze boerderij werd al in 1649 gebouwd en is daarmee de oudste boerderij van Heteren. Het waren ook de eigenaren van de Steeg die de vloodschuur bouwden. Hun initialen staan bij het bouwjaar in de gevelsteen van de schuur.

Hoog water is van alle tijden

De steenovenplas in de zomer

Ga op de kruising met de O.L. Vrouwestraat links en dan na het water links het voetpad op.

Steenovenplas

De Steenovenplas is met de aanleg van de wijk Melkweide uitgegraven. De naam doet herinneren aan de voor de regio belangrijke steenindustrie, waarvoor in de uiterwaarden klei werd uitgegraven. De plas is vooral in de winter populair als schaatsplas met koek en zopie en in de zomer als visvijver. Maar de plas is niet alleen bij mensen populair, er zwemmen hier ook een groot aantal eenden rond. Probeer eens hoeveel soorten u kan ontdekken. Het informatiebord bij de plas kan u hier vast mee helpen.

Blijf rechtdoor gaan tot de grote weg, de Boterhoeksestraat, en ga hier links. Volg deze en ga dan bij de bushalte links de Elzenpas in.

Tabaksteelt

De tabaksboerderijen zijn een herinnering aan de tijd dat er veel tabak werd geteeld in de Betuwe. Deze periode begon in de 17e eeuw en duurde tot eind 19e eeuw, toen de concurrentie vanuit warmere streken zoals Nederlands-Indië te groot werd. De tabak werd in warme bakken geteeld, maar heel soms ook als onderteelt op een hoogstamboomgaard geplant.

Mannen oogsten de tabaksbladeren

Na de oogst werden de bladeren op zolders te drogen gehangen. Hoewel de tabaksteelt in de Betuwe relatief kleinschalig bleef, was er wel veel geld mee te verdienen hoewel er door de kwetsbaarheid en weersafhankelijkheid van het gewas ook grote risico's aan waren verbonden.

Boerderij Hoenderkamp

***Blijf de Elzenpas volgen tot u aan uw rechterkant water ziet.
Ga daar rechts het voetpadje op en volg dit.***

Een bloeiende appelboom

Een bloeiende Perenboom

Hoogstamboomgaarden worden gebruikt voor de fruitteelt. Vaak werd de ruimte onder de bomen gebruikt om vee te beweiden.

Boomgaard

Aan de Kamperfoeliestraat ligt een hoogstamboomgaard, een van de laatste twee die er in Heteren zijn. Toen in 1991 de woonwijk Boterhof werd gebouwd, is er voor gekozen deze boomgaard zo goed mogelijk te behouden en bij te planten met fruitbomen die hier thuishoren. Op de eerste gekleurde kaart uit 1869 staat dit perceel al als boomgaard aangegeven. Dat wil niet zeggen dat de bomen die hier nu staan meer dan 100 jaar oud zijn. Dode en omgevallen bomen worden vervangen door nieuwe exemplaren, waardoor een diversiteit aan leeftijden ontstaat.

Ga na de boomgaard rechts het voetpad op. Steek de Lange Akkers over, volg het voetpad en ga rechts de Julianaweg op. Volg deze tot u weer bij de Boterhoeksestraat bent. Ga hier links.

Een open weidegebied met afwateringssloten en een rij wilgen

Het kommenlandschap

Aan de overkant van de weg zijn de open weilanden van het kommenlandschap te zien. Dit landschap is ontstaan doordat het water na overstromingen hier ver van de rivier in de zogenaamde kom tot stilstand kwam.

De lichte kleideeltjes in het water kregen zo de kans om te bezinken, waardoor er een bodem van vette vruchtbare rivierklei is ontstaan. Het kommenlandschap wordt gekenmerkt door haar weidse uitzichten, onderbroken door typische rijen knotwilgen.

Ga bij de rotonde weer links en volg de Flessestraat tot aan het beginpunt van de wandeling.

Roode Toren

Met de Bongerd in de rug volgt u de Flessestraat tot aan de rotonde.

Begraafplaats

Aan de overkant van de rotonde ligt een kleine begraafplaats. Naast graven van inwoners uit Heteren zijn hier ook twintig oorlogsgraven uit de Tweede Wereldoorlog te vinden.

Al deze graven zijn van luchtmachtmilitairen uit het Verenigd Koninkrijk, Australië en Canada. Deze landen kozen er vaak voor om hun vliegtuigbemanningen dicht bij de plek waar ze neergestort waren, te begraven.

Ga bij rotonde links af de Achterstraat in. Blijf links lopen over de stoep en het fietspad.

Oosterpoorten

De Oosterpoorten zijn de onderdoorgangen van de viaducten van snelweg A50. De poorten vormen de regionale verbinding naar het oosten (Driel, Elst en Arnhem).

Vanuit de bebouwde kom van Heteren komt u door de Oosterpoort in het landelijke gebied, vol met boomgaarden en weilanden. Ook voor recreatieve doelen is dit een belangrijk punt. Zo kan men wandelend en/of fietsend naar de camping of kinderboerderij en naar de landwinkel in de buurt.

Loop tot aan de kruising met Uilenburgsestraat. Hier slaat u rechtsaf. Na ongeveer 1 km linksaf richting Landgoed Overbetuwe.

Landgoed Overbetuwe

Landgoed Overbetuwe is een prachtig landelijk gelegen terrein van circa 12 hectare waar u kunt genieten van rust, ruimte en natuur. Er is ook een kinder- en zorgboerderij.

Een van de vijvers op landgoed Overbetuwe

U heeft hier zicht op de stuwwal aan de noordkant van de Nederrijn. Deze stuwwal is een overblijfsel van de laatste IJstijd.

Vanaf de verharding langs de slagboom rechtdoor over het grindpad

Ransuilen

In de grote spar bij de receptie zitten 's winters ransuilen te "roesten". Op verschillende takken zitten deze uilen dan doodstil, het lijkt wel of het standbeelden zijn. Maar aan de uilenballen te zien, die onder de boom liggen, jagen ze tijdens de schemer op muizen en andere kleine dieren. In de zomer zijn ze niet in de spar te vinden, maar nestelen ze in de omgeving.

Aan de receptie hangen vogelpotten, deze werden vroeger gebruikt om vogels te vangen voor consumptie, maar tegenwoordig dienen ze als nestkasten. Hierin nestelen meesjes en musjes, maar ook vaak spreeuwen. De zwaluwen maken hun nesten onder de daken van de schuren.

Een ransuil in de grote spar

Houd bij het vierkant van groene heggen rechts aan en vervolg uw weg.

Water

Op het terrein zijn drie waterpartijen, de eerste grote diepe plas die we vlak na de ingang zijn gepasseerd is ontstaan uit kleiwinning voor een nabijgelegen steenfabriek. Deze plas wordt gevoed met water van de Veluwe. Als er aan de overkant van de Nederrijn een fikse regenbui valt, doet dit water er ongeveer 150 jaar over om in de 15 meter diepe plas te belanden. Omdat het water zo zuiver is en de bodem uit zand in plaats van klei bestaat, zien we hier begroeiing, vissen en vogels die niet typisch zijn voor de Betuwe zoals b.v. de ijsvogel en de karper.

De andere twee poelen bestaan uit grondwater dat tussen Waal en Nederrijn aanwezig is. Deze poelen zijn minder diep en zitten vol met allerlei waterdierpjes zoals watersalamanders, verschillende waterkevers, wantsen, bootsmannetjes, larven van verschillende insecten en kikkers.

Kasteel "Den Rooden Toren"

De Roode Toren

In deze buurt stond het kasteel "Den Rooden Toren". Als eerste bezitter van de Roode Toren vinden wij in 1388 de naam van Johan van Heteren in de leenregisters terug.

De familie van Heteren bewoonde eigenlijk de Oldenhof in de Dorpsstraat te Heteren. In 1429 erfde zijn zoon Willem de Roode Toren die het in 1444 verkocht en het zo buiten de familie kwam. In 1790, een jaar na de Franse revolutie, werd het slot gesloopt. Van de overblijfselen werd een boerenwoning gebouwd, die tot de Tweede Wereldoorlog heeft bestaan.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn op het terrein van de Roode Toren Polen geland, die mee hebben gevochten in de "Slag om Arnhem". Het Betuws oorlogsmuseum "The Island" 1944-1945 te Heteren geeft een indruk over de gevechten die plaatsvonden tussen de Nederrijn en de Waal.

Over de watergang linksaf, volg het betonpad tot aan de Boltweg.

Overslaggrond is door de uittredende rivier verspreide zavelachtige (zand en klei) grond.

Laanbomen kwekerij

De laanboomteelt komt van oudsher voor in dit gebied. Er zit dan ook veel kennis bij de boomkwekers over de teelt. Dit werk is erg arbeidsintensief en er wordt naar gestreefd om het milieu zo min mogelijk te belasten. De reden dat deze kwekerijen zich nabij de Nederrijn bevinden, vindt zijn oorsprong in de goede grond. Het zijn juist de overslaggronden, die garant staan voor een goede groei van de laanbomen.

Op de percelen waar je doorheen wandelt, worden laanbomen, vormbomen en sierbomen gekweekt. De boompjes worden ondersteund met een tonkinstok, deze stokken zorgen ervoor dat de boompjes niet omwaaien en dat de stammetjes mooi recht worden. Jaarlijks worden ze gesnoeid, zodat er een evenwichtig gevormde boomkroon ontstaat. Na vier groeiseizoenen worden ze gerooid en vinden hun weg door heel Europa.

De verschillende boomsoorten staan door elkaar, dit is om zoveel mogelijk gebruik te maken van natuurlijke vijanden om zo bijvoorbeeld de luizenpopulatie te beperken. Het mooie van de laanboomteelt is, dat de jaargetijden zo duidelijk zichtbaar zijn.

Laanboomkwekerijen ziet men veel in de Overbetuwe.

Aan het eind van het betonpad rechts en meteen links de Boltweg oversteken.

“Appeltrein” in de Overbetuwe

Landwinkel Oogsthoeve

Op dit moment wandelt u te midden van een typische Betuwse boomgaard. Op dit fruitteeltbedrijf worden appels, peren en pruimen geteeld. In deze moderne boomgaarden staan gemiddeld 3300 bomen per hectare. Door een evenwichtige keuze uit het ras en de onderstam, blijven de bomen klein en produceren ze jaarlijks een constante productie. Het grootste deel van het fruit wordt in de regio verkocht. De Landwinkel die zich op dit terrein bevindt, neemt hierin ook een belangrijke plaats in. Het fruit wordt met zorg, volgens de nieuwste technieken zo milieuvriendelijk mogelijk geteeld. Kijkt u eens of u de nieuwe soorten grootvruchtige pruimenrassen kunt vinden. Deze worden hier als eerste in Nederland geteeld. Langs de weg die u vervolgt staan oude hoogstambomen met oude perenrassen, dit geeft een goed beeld van de Betuwe van weleer.

Loop het pad af naar de dijk. U passeert een hek en slaat bovenop de dijk linksaf. Onderlangs de dijk kunt u ook wandelen.

Rabatten zijn wallen en greppels voor vlotte afwatering.

Wiel Hoogeweide

Wiel de Hoogeweide is ontstaan door een dijkbreuk in februari 1571. Rond de dijkbreuk was het boerenland bedolven geraakt onder het zand dat het Rijnwater had meegevoerd. De opengereten, kwelzuchtige gronden in de buurt van de dijkbreuk werden gaandeweg weer omgetoverd tot cultuurland. Dat gebeurde door aanleg van rabatten, waarop geriefhout werd geteeld.

Bij hoge rivierstand - als de rabatlaagten zich vullen met kwelwater – profileert de rabatcultuur zich het scherpst. Dat de rabatruigen en – greppels nog in deze weilanden te vinden zijn, is te danken aan een vroegere landeigenaar. Door zijn bemoeienis ontsnapten kolk en rabatcultuur aan de aanslag van de ruilverkaveling. Tezamen vormen deze elementen een monumentaal landschap.

“Rabatdelen” langs de Drielse Rijndijk.

Voordat u onder de brug doorgaat ziet u boven aan de dijk een oorlogsmonument en een informatiebord. Heeft u onderlangs de dijk gelopen kom dan voor de brug omhoog. Vervolg uw weg over de dijk richting Kastanjelaan.

Kastanjes aan de Kastanjelaan.

Kastanjelaan

Deze laan ontleent zijn naam aan de vele en oude kastanjabomen. Zij waren tot voor enkele jaren geleden gezichtsbepalend voor Heteren aan de dijk. Helaas deed de kastanjabloedingsziekte zijn intrede en die heeft al veel bomen de das om gedaan. Voor de gekapte bomen zijn nieuwe gezonde lindebomen en tamme kastanjabomen in de plaats gekomen. Daardoor blijft toch een mooie bomenrij in stand, wat beeldbepalend is voor ons dijkdorp.

Volg de Kastanjelaan richting het dorp. Bij de T-splitsing met de Flessestraat slaat u linksaf. Volg deze weg totdat u aan uw rechterhand het vertrekpunt Grand Café De Bongerd ziet.

Nieuwe Dorpsplein

Een tiental jaren hebben inwoners van het dorp zich ingezet om een nieuw dorpshart in Heteren te realiseren. De oude school en sporthal aan de Narcissenstraat zijn afgebroken. Het centrum krijgt nu op een aantal locaties een kwaliteitsimpuls. Het nieuwe dorpsplein en de voorzieningen daar omheen zoals winkels en horeca, zorgen voor levendigheid. Het dorpsplein wordt een plek waar de inwoners elkaar kunnen ontmoeten en biedt ruimte voor bijzondere activiteiten, zoals de kermis, markt en braderie.

Colofon

Tekst	Gemeente Overbetuwe in samenwerking met werkgroep Dorpsraad Heteren en studenten Hogeschool Van Hall Larenstein.
Werkgroep	Frans van Brandenburg, Louis Hoogveld, Marian van Putten, Koert Zijlstra en Angelina van den Heuvel.
Studenten	Sascha Dekker, Sjors Naus, Linda de Haas en Robbert van Herk.
Tekeningen	Kees van Mook
Kaartmateriaal	Gemeente Overbetuwe
Opmaak en drukwerk	Ciska Verbeek te Valburg
Januari 2017	

www.overbetuwe.nl

(hier vindt u de brochure ook digitaal)

